

DOUĂ ALBUME ANIVERSARE CU PORTRETE, CONSIDERATE PIERDUTE ȘI REGĂSITE DE CURÂND

Elena Miklósik*

Cuvinte cheie: fotografii, album oficial aniversar, administrație, comite/prefect Ormós Zsigmond
Keywords: photographs, official anniversary album, administration, county head Ormós Zsigmond

Two anniversary albums with portraits, considered lost and recently found (Abstract)

Given the growing public preference for the new art products, the photographs, the official circles also found out the advantages of their usage in the contexts of official events. The outcome was represented by those official anniversary albums with photos which, offered to the distinguished leaders at the top of the administration or various institutions, expressed their admiration and loyalty by means of their (photographic) “presence” organised around the celebrant. Such albums, with masterfully crafted covers and beautifully executed book bindings, were presented to those honoured on special occasions. The description of such precious gifts – at first only albums containing the signatures of subordinates or admirers, later some albums comprising a significant number of photos – can be traced in the press and diaries of the time, or in other biographical notes.

In a mention specified in his book, “Memories. My Collections, III,” Ormós Zsigmond, the county head, mentions that he has received two photo albums, donated to him by the civil servants he had worked with, on February 20, 1883, to celebrate 50 years of administrative activity and the 70th anniversary of his life. The albums, including 319 images, represented the members of the County Council, those who wished to pay homage to their esteemed leader. Currently, these items constitute a valuable document, representing the “mirror” of the elite society in Timiș County, at that time, called to decide the fate of their homeland within the comitatensis councils. For a long time, the two albums were considered lost. However, they appeared in the possession of the Hungarian National Museum as part of the digitization activity of its photography collection, begun by the specialists in the field. The large number of images and the relatively reduced sources of information will prolong the research related to the photographed people, who represented the different social classes and ethnicities in Timiș County Council.

La începutul anului 1883 întregul oraș și aproape tot comitatul Timiș s-au pregătit să-l sărbătorească pe comitele/prefectul Ormós Zsigmond (1813–1894), capul comitatului, dar și prefect al orașului Timișoara. Distinsul domn ar fi împlinit la 20 februarie în acel an respectabila vârstă de 70 de ani, dar și peste 50 de ani de activitate publică în această zonă. Deși se putea mândri cu o carieră de funcționar invidiată de mai mulți colegi de-ai săi, existau și poticniri sau întreruperi “temporare” în această ascensiune. Pornind de la situația unui obișnuit jurist tânăr, provenit din rândul nobilimii mici, cu posibilități financiare aproape precare, însă ambițios, inteligent și deosebit de cugetat, bazându-se pe rezultatele și meritele sale personale obținute în “slujba țării” în calitate de funcționar corect, a reușit să urce din poziția

de viconotar – ocupată în tinerețe – în funcția de comite/prefect al Timișului (1871) mai apoi în cel de comite/prefect al orașului (1875).

Ormós Zsigmond a fost un renumit colecționar și critic de artă, Mecena al unor artiști; întregul colectiv numeros în care el își desfășura activitatea s-a străduit în a alege și a-i oferi un cadou demn pentru el. Încă din 1867, din perioada în care el îndeplinea funcția de prim-vicecomite, a încercat să convingă Consiliul comitatens să aloce fonduri pentru realizarea portretelor înaintașilor săi merituosi, iar – pe urmă – aceste lucrări să-și găsească locul în Sala mare de ședințe a Casei Comitatului Timiș. În acest sens, a luat legătură cu cei mai renumiți pictori portrețiști din capitală, a vizitat atelierelor lor, a comandat lucrările, a urmărit înrămarea, predarea și expunerea lor. Pornind de la această idee, încet-încet s-a conturat o adevărată galerie de portrete oficiale în Casa Comitatului,

* Cercetător independent, e-mail: ili_kem@yahoo.com

Fig. 1. Klösz György (1844-1913), Portretul lui Ormós Zsigmond (posibil între 1884-1886). Din albumul intitulat *Hazánk jelesei* apărut în 1886. Fotografia se află în proprietatea MNMCK Országos Széchényi Könyvtár, *Történeti Fénykép- és Interjútar.* / Klösz György (1844-1913), *The Portrait of Ormós Zsigmond* (possibly between 1884-1886) from the album entitled *The Illustrious People of our Country*. The photograph is in the property of MNMCK Országos Széchényi Könyvtár, *Történeti Fénykép- és Interjútar.*

îmbogătită periodic cu noi creații, semnate de cei mai renumiți artiști ai timpului.

Cunoscând preocupările lui Ormós din domeniul artei, Magistratul orașului a propus să-i dăruiască, pentru a-i îmbogăți colecția de pictură, un tablou deosebit, atât ca dimensiune, cât și ca temă. Conducerea orașului a început tatonarea terenului printre artiștii maghiari consacrați, conform tendințelor și lozincii lansate cu câțiva ani în urmă de intelectualii vremii: “țara se străduiește să susțină artiștii naționali prin comenzi sociale”. Astfel, Török János (1843–1892), “neobositul primar al orașului liber regesc Timișoara” – cel mai apropiat colaborator al lui Ormós în conducerea destinelor orașului aflat în plină dezvoltare – sprijinit de câțiva consilieri, a apelat la conservatorul general al muzeelor din Budapesta (Telepy Károly), pentru a obține recomandările de specialitate. Deoarece nu au găsit în acel moment în atelierile artiștilor maghiari nicio operă disponibilă și demnă pentru cel sărbătorit (compoziție istorică sau alegorie), au urmărit lucrările medaliaților unor expoziții din Europa de Vest. Norocul și faima recent obținută la Expoziția din Berlin, le-a adus în cale un artist german și opera sa, Max von Schmaedel (1859–1939), fost student al renumitului profesor academic Karl von Piloty (1826–1886)¹, profesor-vedetă al Școlii

de pictură germană a secolului XIX, apreciat și de Ormós. Pictura alegorică, de mari dimensiuni (ulei pe pânză, 141 cm × 185 cm), semnată de Max von Schmaedel, denumită “Vanitas” (Pl. I. 1–2), a avut și o altă conotație ce putea să-i trezească amintiri plăcute prefectului. Politicianul și poetul Kölcsey Ferenc (1790–1838), cândva simbolul și idolul tineretului reformist maghiar, un deosebit om de cultură și onest politician – cunoscut și idolatrizat de tânărul jurist Ormós, care l-a întâlnit în perioada 1833–1834 la lucrările Dietei de la Bratislava – în anul 1823 a compus o poezie melancolică-tristă, cunoscută și citată ulterior de foarte mulți artiști și intelectuali maghiari din acea vreme, cu titlul de *Vanitatum Vanitas*, pe aceeași temă a deșertăciunii, a trufiei și mândriei efemere care domină lumea superficială.

Nici Consiliul Comitatului Timiș nu a vrut să rămână în urmă în fața mărinimosului și costisitorului dar al orașului²: ei au hotărât (ulterior) să comande “în mărime naturală” – stând în picioare, în ținută de gală completă – portretul comitelui Ormós Zsigmond pentru Sala adunării comitatense. L-au însărcinat pe fostul vicecomite Rácz Athanász (1821–1891), devenit parlamentar și consilier regal³, cu căutările necesare pentru

german, reprezentantul picturii academice. Marile sale lucrări în care aborda teme istorice sau mitologice, folosind compoziții cu multe personaje, scenografie aproape teatrală și un colorit plăcut, deosebit de viu, au trezit apetitul publicului și al criticilor din epocă pentru astfel de puneri în scenă. A devenit profesorul și directorul Academiei de Artă din München; în atelierul său s-au format mai mulți artiști renumiți ai curentului academicist, realist. Printre elevi l-a avut și pe pictorul Max von Schmaedel/Schmadel.

² *Délmagyarországi Lapok*, nr. 41, 21 februarie 1883. Pictura a costat 10.000 de mărci conform mărturiei avocatului Bessenyei Ferenc, care a publicat în ziarul local datele tabloului, demersul delegației desemnate pentru achiziționarea operei, precum și date succinte referitoare la autorul ei. Articolul a fost preluat aproape în întregime în Catalogul colecției lui Ormós Zsigmond: *Visszaemlékezések. III. Gyűjteményeim*, Temesvárott, 1888, 82–91. Ulterior, prin testament, Ormós a lăsat – muzeului înființat de el – colecțiile sale, printre care și această lucrare de care fusese foarte mândru (*Történelmi és Régészeti Értesítő Temesvárott*, SN, X/IV, 1894, 77). Azi, pictura ar necesita serioase intervenții de restaurare.

³ Rácz Athanász/Athanasie Raț (Lipova, 1821 – Timișoara, 1891) jurist, a fost subprefectul comitatului Caraș-Severin, din 1865 a renunțat la funcție și a deschis birou propriu de avocatură la Timișoara. Un timp (1876) a fost președintele Baroului de avocați, apoi din 1880 ales subprefect al comitatului Timiș, funcție în care a colaborat cu Ormós Zsigmond, devenind bun prieten al acestuia, până la moartea sa. După 1884 a fost ales, de trei ori la rând, delegat în Parlamentul Ungariei, a obținut titlul de consilier regal și decorația Coroana de Fier, îndeplinind mai multe funcții publice importante și în oraș.

¹ Karl von Piloty (München, 1826 – Ambach, 1886), pictor

depistarea unui bun portretist, deoarece acesta petrecea perioade de timp mai îndelungate în capitală. După mai multe investigații, la îndemnul unui prieten comun, i-au fost recomandați doi “artiști compatrioți maghiari, portretiști foarte căutați”: Vastagh György (1834–1922)⁴, angrenat în satisfacerea unor mari comenzi, deosebit de ocupat în acel timp și pictorul Than Mór (1828–1889). Opțiunea a fost Than Mór, originar din Banat, născut în Becej (azi Serbia), dar cu o carieră cunoscută deja și dincolo de capitala țării, lucrând timp îndelungat și în Italia. Legăturile lui Ormós cu acest “pictor academic” (litograf și cunoscut autor de fresce) datează dintr-o perioadă mai veche⁵, deoarece încă în timpul ocupării funcției de subprefect Ormós Zsigmond a apelat la el pentru executarea unui portret al politicianului Deák Ferenc, ducând la bun sfârșit o sarcină testamentară ce i-a fost lăsată de către un prieten⁶.

Pentru realizarea portretului prefectului Ormós Zsigmond artistul a lucrat peste vară în capitală, fiind vizitat de câteva ori de ilustrul model, apoi a finalizat lucrarea la domiciliul acestuia în Timișoara, unde fusese oaspetele comitelui pentru câteva zile. Din acest motiv figurează ca locul executării picturii Timișoara, marcat de artist pe lucrare, alături de dată și semnătura sa. La finele anului, în 29 noiembrie 1883, impunătorul portret a fost dezvelit într-un cadru festiv în Sala de ședințe a Consiliului Comitatului⁷. Prin așezarea picturii în sala de consfătuiri, la sfârșitul anului, s-a încheiat șirul de evenimente oficiale organizate în cinstea prefectului.

⁴ Magistratul orașului Timișoara îi va comanda acestuia un alt magnific portret al comitelui în anul 1885, de data aceasta pentru propria galerie de portrete aflată în Sala de ședințe a Primăriei.

⁵ Unele scrisori adresate pictorului Than M. de către Ormós Zs. datează încă din anul 1864. A se vedea: Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean Timiș (în continuare ANRSJT), Fond fam. Ormós 131, dosar 654 și 747 (Scrisorile dintre Ormós Zs. și Than Mór, 1864–1865 și 1882–1885).

⁶ ANRSJT, Fond fam. Ormós 131, dosar 26, f. 29 (Notele autobiografice ale lui Ormós, 1881).

⁷ Portretul dinamic, de mari dimensiuni, ulei pe pânză, ce îl înfățișează pe Ormós, stând în picioare în fața unei draperii roșii fluturânde, îmbrăcat în eleganta ținută de gală a aristocrației maghiare de la finele secolului XIX (renumitul *díszmagyar*), purtând toate bijuteriile de corali aferente ținutei, ținând sabia în dreapta, a fost preluat în 1919 de trupele sârbești în retragere. Cu câțiva ani în urmă, lucrarea, care în stânga jos poartă semnătura artistului, alături de mențiunea “*Temesvár, 1883*”, a fost descoperită și restaurată în Casa memorială Than Mór din Becej, Serbia, sub denumirea de “*Un domn maghiar necunoscut*”. Pentru transmiterea prețioasei informații îi dătez mulțumiri domnului cercetător Serfőző Szabolcs de la Muzeul Național Maghiar din Ungaria.

Premergător hotărârii de a comanda elegantul portret, încă din anul 1882 Consiliul Comitatului, în semn de cinstire demonstrată față de șeful lor, a decis comandarea unei medalii mari de aur, care să înfățișeze portretul bust al lui Ormós⁸. În acest an, prefectul, având dese călătorii la Viena, l-a vizitat pe “renumitul gravor, profesor academic retras în pensie”, Carl Radnitzky (1818–1901), aproape zilnic câte o oră pentru a-i servi acestuia ca model⁹. Șederile la Viena însă nu au continuat foarte mult și ulterior gravorul îl atenționa pe Rácz Athanász, cel care ținea legătura dintre ei, să transmită onorabilului model să binevoiască a se deplasa din nou în atelierul său, deoarece nu va putea termina lucrarea promisă (medalia în aur) și nici gravarea portretului în relief (aceeași imagine, redată în relief înalt în oțel), care fusese destinat să decoreze coperta albumului de onoare. Este prima informație certă în care se pomenește pregătirea albumului de fotografii destinat sărbătoritului. Și este primul demers al conducerii comitatului pentru pregătirea cadoului aniversar.

Însă nu toate cadourile oferite lui Ormós Zsigmond, la aniversarea din 20 februarie 1883, s-au păstrat în muzeul înființat de el (Muzeul Național al Banatului și Muzeul Național de Artă din Timișoara), alături de colecțiile sale lăsate prin testament. Cu timpul, pe baza diferitelor informații – obținute cu precădere din ziarele contemporane evenimentului și din surse indirecte – a devenit destul de anevoioasă reconstituirea întregului complex de cadouri oferit cu această ocazie. Au survenit și câteva confuzii.

În februarie 1883 Societatea Muzeală de Istorie și Arheologie a tipărit un număr al revistei sale de specialitate, denumindu-l “album comemorativ” (*Emlékkönyv*)¹⁰, deoarece acest întreg număr din februarie 1883 a fost închinat președintelui Societății, sărbătoritului Ormós Zsigmond senior. Măgulit, el însuși menționează la data aniversării, cu ocazia discursului de mulțumire pentru cele oferite, că în fața lui se află trei cadouri impresionante:

⁸ Pentru tratarea exhaustivă a acestei teme și prezentarea medaliei (varianta din argint) vezi documentata lucrare: Nicoleta Toma-Demian, *Medalia aniversării lui Ormós Zsigmond la 70 de ani (20 februarie 1883)* în *Analele Banatului*, SN, Arheologie-Istorie, XII–XIII, 2004–2005, 379–392.

⁹ ANRSJT, Fond fam. Ormós 131, dosar 2, f. 22 (Notele autobiografice ale lui Ormós, 1882).

¹⁰ Acest număr al revistei, amintit atât ca album jubiliar, cât și drept carte [realizată] în amintirea prefectului, cu titlul *Ormós Zsigmond emlékkönyv, 1883 február 20*, a cuprins diverse articole legate de persoana în cauză și, dincolo de enumerarea meritelor și elogiarea activității acestuia, fusese destinat schimbului de carte dintre diverse instituții de specialitate.

două albume de fotografii, medalia aniversară de aur și un înscris aniversar pregătit de cadrele didactice din localitate¹¹. În acel moment nu aminteste de existența a încă unui alt album, pregătit de “întreg publicul iubitor al comitatului”. Acesta din urmă, este tot un album¹² având formatul unei file A4, cu mai multe pagini, legate într-un carton îmbrăcat în textilă roșie ce poartă un înscris scurt cu litere aurii pe copertă. În interior se găsesc semnăturile olografe – de la cele mai frumos caligrafiate până la cele aproape zgâriate pe hârtie de câte o mână neobișnuită cu literele – ale celor mai mulți funcționari din comitat, membri ai consiliilor orășenești (din Vinga, Biserica Albă, Vârșeț, Lipova, Deta etc.), consilieri ai primăriilor din comunele aparținătoare, preoți sau notari care l-au cunoscut pe distinsul sărbătorit. Din partea unor consilieri, posibil prieteni mai apropiați, sunt formulate succinte urări de bine adresate acestuia. Cele mai multe semnături sunt explicitate prin menționarea funcției alături de nume: primar, notar principal, casier, judecător de ocol, profesor, proprietar de moșie sau parlamentar. Continuitatea ciudată a listei în timp ne permite să presupunem trecerea de la comună la comună, de la oraș la oraș a albumului pentru a fi strânse semnăturile. În prezent nu cunoaștem data la care i-a fost înmănat lui Ormós acest album de iscălituri, posibil tot în 20 februarie cu ocazia primirii delegațiilor sosite din comitat.

Donarea unor albume cu semnăturile subordonaților, ale oficialităților, ale unor rude sau colegi apropiați a fost un fenomen foarte des întâlnit începând din 1860, accentuându-se în ultimele trei decenii ale secolului al XIX-lea. Copertele unice, elegante, ornamentate deosebit de plăcut (cu desene și gravuri, cu aplicații metalice, cu exteriorul atent lucrat, cu învelișul coperților îmbrăcat în textile scumpe sau în piele), toate demonstau preceperea unor tipografi, bijutieri sau meșteri-legători de carte. Câteva exemplare au fost descrise și laudate în ziarurile locale, cu atât mai mult cu cât se obișnuia ca aceste opere de artă să fie expuse pentru un timp publicului, în vitrinele librăriilor din oraș¹³.

¹¹ Nu cunoaștem forma acestui înscris (*Emlékirat*), nu este exclus să fi fost un fel de “album ornamental”, cu o copertă mai aparte, cu doar câteva file legate în interior, conținând semnăturile cadrelor didactice locale.

¹² ANRSJT, Fond fam. Ormós 131, dosar 214 (Scrisori de felicitare, telegrame, rapoarte, articole de ziar, 1883).

¹³ În anul în care baronul general Anton von Scudier (1818–1900) a obținut lăsarea sa la vatră, Consiliul orășenesc al Timișoarei a hotărât realizarea unui astfel de “album de mulțumire” destinat pensionatului general (“pentru toate acele merite nenumărate și utile pe care acesta le-a obținut în

Un fascinant album aniversar de semnături, datând din anul 1880, a intrat printr-o generoasă donație în colecția Muzeului Național al Banatului în anul 2024. El a fost creat cu ocazia sărbătoririi a 25 de ani de căsătorie (nunta de argint) a magnatului Ignátz Eisenstädter de Buziaș (1830–1893) și a soției sale, doamna Lina¹⁴. Piesa prezintă un dublu interes pentru cercetători. O dată, din punct de vedere al artei (legătoriei de cărți): coperta de piele, atrăgătoare, frumos lucrată, cu fine ornamente de metal aplicate în cele patru colțuri și încă unul de metal și email în centru, toate cu rafinate trimiteri la ornamentația permisă de religia iudaică (Pl. II. 1–2). Al doilea câștig este cel documentar: semnăturile *manu propria* ale unor personalități de seamă ale regiunii noastre, situate în funcții importante și aflate în anturajul celor sărbătoriți¹⁵ (Pl. II. 3).

În anul 1882 este semnalată existența unui alt album aniversar pregătit pentru “ovaționarea” filantropului și directorului Babusnik Ágoston (1817–1895) din fruntea Primei Case de Economii din Timișoara. Babusnik, persoană deosebit de stimată de colegi și subalterni, mare comerciant de coloniale, a fost distins în anul 1882 cu Crucea de merit a Ordinului Franz Joseph în grad de cavaler. Reporterul relatează că “splendidul album” reunește fotografiile tuturor funcționarilor și consilierilor din cabinetul directorial al băncii conduse de sărbătorit. Atât albumul, cât și felicitarea de pe primele pagini “*au fost executate printr-o caligrafie minunată*” a cunoscutului specialist Tabakovics¹⁶. Majoritatea fotografiilor prezente în acest album a servit ulterior la ilustrarea monografiei băncii întocmite mai târziu, în 1896¹⁷.

Descrierile mai succinte sau mai amănunțite ale celor mai deosebite evenimente și cadouri

activitățile sale întreprinse în preajma orașului Timișoara”). *Temesi Lapok*, nr. 248, 24 octombrie 1878, 2. Elegantul înscris a fost înmănat generalului de către primarul orașului, Török János.

¹⁴ Mulțumesc colegilor dr. Nicoleta Toma-Demian și fotografului Ioan Tasi pentru ajutorul oferit în obținerea imaginilor foto ale acestei piese.

¹⁵ Albumul de semnături a fost secondat de unul de fotografii, înmănat capului familiei în cadrul sărbătorii jubiliare de către un bun prieten al familiei, Babusnik Ágoston (1817–1895), bogat comerciant și director de bancă din Timișoara. *Temesi Lapok*, nr. 202, 3 septembrie 1880, 2. Din păcate, despre existența acestei piese nu deținem alte informații.

¹⁶ *Délmagyarországi Lapok*, nr. 192, 23 august 1882, 2; *Temesvári Zeitung*, nr. 191, 22 august 1882, 3.

¹⁷ Barát Ármin és Stolz M. Ágost, *A temesvári első takarékpénztár ötven éves története (1845–1895)* [Istoria celor cincizeci de ani ai primei Case de Economii din Timișoara], Temesvár, 1896.

aniversare (de acest fel) le întâlnim în ziarele locale germane sau maghiare. Prin aceste rânduri transpare mândria patriot-locală în momentul în care se menționează și numele unor meseriași bănățeni/timișoreni pricepuți, care au contribuit la realizarea acestor opere. O astfel de piesă deosebită, presupunem un album doar de semnături, i-a fost oferită și domnului L. Tauber, directorul Fabricii de spirit din Timișoara, cu ocazia retragerii sale din activitate în anul 1883. Nota din ziarul local¹⁸ îl menționează pe legătorul de carte proiectant și executant în aceeași persoană, pe amintitul domn Tabakovics (*"cel care a excelat din nou"* prin confecționarea copertei îmbrăcată în catifea albastră cu accesorii metalice aurii); autorul articolului susține că respectiva operă *"fără tăgadă ar putea face față oricărui produs similar din Viena sau Paris"*¹⁹.

Însă, fără îndoială, albumele de fotografii, cu copertile lor lucrate maiestuos, purtând decorații scumpe și alese, oferite în cadrul evenimentelor oficiale, au luat locul celor cu semnături, înmulțindu-se după 1880 și în Banat.

Două astfel de albume de fotografii, intrate în colecția lui Ormós Zsigmond, primite cu ocazia sărbătoririi din februarie 1883 (cele evidențiate de el însuși în discursul de mulțumire), au intrat în vizorul specialiștilor în ultimii 2–3 ani²⁰. Încă în lista obiectelor de artă din cel de-al doilea catalog al colecției sale (apărut în 1888) Ormós Zsigmond a relatat, în rândul operelor de artă deținute de el, despre existența unui "album principal" și a unui "album suplimentar", oferind cititorilor săi descrierea lor amănunțită²¹. În lipsa pezenței fizice a celor două albume, dispărute probabil la ceva timp după decesul lui, referirile la acestea s-au bazat pe datele oferite de însuși Ormós. Astfel, de două ori, el face trimitere la faptul că fotografiile celor 600 de membri ai Consiliului Comitatului nu au încăput într-un singur album, fapt pentru care a fost nevoie și de unul "suplimentar" pentru satisfacerea dorinței tuturor participanților. În realitate însă, cercetătoarea istoriei fotografiei maghiare, doamna dr.

Szakács Margit, într-un bine documentat articol²² în care prezintă și descrie cele două piese apărute în muzeul lor, clarifică informația. După studierea acestor albume, vândute unui muzeu maghiar în 1962, ea transcrie și numele tuturor celor reprezentați în ele. Astfel, trebuie să concluzionăm faptul că în realitate avem de-a face în total cu "doar!" 319 imagini fotografice (187 în primul și 132 în al doilea album). Descrierea albumelor corespunde cu cea oferită de Ormós, în articol regăsindu-se și o fotografie alb-negru a copertei primului dintre ele. Cele două obiecte nu sunt identice, primul album²³ – provenit de la firma de legătorie de carte Zander, renumită în Viena – pare să fie mai elegant și puțin mai mare ca dimensiuni (40 × 31 × 6 cm) decât cel de-al doilea (24 × 29 × 7 cm), cu coperta mai puțin pompoasă, posibil comandat ulterior, poate chiar de la o firmă locală. Diferența este accentuată și de foaia de recomandare a primului "volum" deosebit de frumos caligrafiată și ornamentată, realizată de profesorul de desen Varjassy Árpád, membru al Societății Muzeale de Istorie și Arheologie locale. Acesta a redat în laviu stema personală a comitelui, însoțită de stema comitatului condus de el, precum și câteva imagini alegorice, care fac trimiteri la preocupările intelectuale ale sărbătoritului (istoria, științele și literatura). Fila este secundată de cea care conține dedicația frumos caligrafiată. Aceste detalii nu sunt amintite în legătură cu albumul "suplimentar" (de format diferit), probabil lipsind.

Interesantele albume au mai trecut prin mâna unui cunoscător/cercetător (?) deoarece (poate în preajma achiziționării lor?) pe versoul cartoanelor-suport ale fotografiilor a fost marcat cu cerneală neagră, în manuscris, numele celui reprezentat pe avers și localitatea unde respectiva persoană s-a aflat în funcție. Însemnările ambelor albume prezintă dese greșeli, denotând faptul că anonimul care a operat înscrisurile nu a fost familiarizat nici cu denumirile tuturor localităților cuprinse cândva în comitatul Timiș și nici cu ortografia corectă a unor nume diferite de cele maghiare. Chiar dacă comitele Ormós nu a intrat în posesia fotografiilor tuturor celor 600 de membri din

¹⁸ *Délmagyarországi Lapok*, nr. 95, 27 aprilie 1883, 2.

¹⁹ Articolul pomeneste faptul că domnul Tabakovics a pregătit recent o altă piesă asemănătoare, precum și faptul că el este o figură cunoscută, atât publicului din oraș, cât și semnatărilor articolului, deoarece lucrează în tipografia ziarului.

²⁰ Aici se cuvine să-i mulțumesc colegului Cristian Oliviu Gaidoș, muzeograf în cadrul Muzeului de Istorie, Etnografie și Arte Plastice din Lugoj, pentru faptul că mi-a atras atenția asupra unui articol pe această temă apărut în publicațiile de specialitate din Ungaria.

²¹ Ormós Zsigmond, *Visszaemlékezések. III. Gyűjteményeim*, Temesvárott, 1880, 206–207, nr. 460 și 461. Vezi și Nicoleta Toma-Demian, *op. cit.*, 381, 384.

²² Szakács Margit, *A Magyar Munkásmozgalmi Múzeum Fényképalbumainak Katalógusa I. rész, A Magyar Munkásmozgalmi Múzeum Évkönyve*, Budapest, 1984, 5–94. Albumele amintite apar la numerele 26 și 27, paginile 60–65. În prezent, ele au ajuns din Muzeul Mișcării Muncitorești Maghiare în colecțiile Muzeului Național Maghiar, iar o parte din conținutul lor se găsește deja pe site-ul acestuia din urmă, datorită digitalizării fondului său, operațiune continuată și în prezent.

²³ Este publicată doar imaginea copertei primului album, alb-negru, în condițiile de fotografiere și de publicare posibile pentru unele reviste la nivelul anului 1984. *Ibidem*, 61.

consiliul în fruntea căruia se afla, aceste albume reconstituie o imagine de ansamblu a elitei societății din Banat de la finele secolului XIX, modul de funcționare a ei, oferind posibilitatea întocmirii arhontologiei timișene din preajma anilor 1870–1885.

Răsfoind presa locală, însemnările autobiografice ale lui Ormós, scrisorile sale trimise sau primite, publicațiile celor două Societăți Muzeale (de istorie și de științele naturii), lista viriliștilor din comitat, înregistrările Baroului de avocați și monografia comitatului Timiș etc., putem completa cu informații utile succinte textele de pe versoul cartoanelor, putem stabili identitatea și reușim să urmărim, într-o oarecare măsură, cariera unor personaje din cele două grupuri. Cercetarea este foarte anevoiasă deoarece unii dintre cei fotografiați nu au fost persoane foarte importante și nu sunt pomenite în documentele cercetate. Ei au jucat un rol însemnat, doar datorită micilor merite/diferențe locale (au fost mai înstăriți, mai vocali în reprezentarea intereselor unor așezări, au avut studii etc.), care i-au ridicat în fruntea propriilor lor comunități, pe care le reprezentau apoi în adunările generale comitatense. Însă prezența lor diversifică și completează imaginea societății căreia i-au aparținut. Așezarea fotografiilor în cele două albume s-a făcut „democratic”, nu au ținut cont de importanța personajului, i-au înșirat în funcție de inițiala numelui de familie (A-K, 187 de persoane și K-ZS, 132 de persoane). Toate fotografiile sunt executate în interiorul unor studiouri foto, au dimensiunea „carte de vizite”, sunt cașerate pe cartoane de 9 × 6 cm, care poartă pe versoul lor litografia-reclamă a atelierului artistului fotograf la care s-a apelat. Unele detalii tehnice ale fotografiilor, fișele preliminare ale documentului sunt întocmite cu atenție în momentul plasării lor pe internet de către doamna dr. Lengyel Beatrix (căsătorită Cseh) și Gaskó Jutka de la Muzeul Național Maghiar, începând din anul 2024. Întrucât Muzeul maghiar lansează pe site-ul propriu și fotografiile multor alte piese documentare (hărți, grafică, înscrisuri, afișe etc.) imaginile albumului Ormós, neavând exclusivitate, se intercalează cu acestea. Din multitudinea de fotografii ale albumelor s-a reușit până acum prezentarea (periodică) a unor loturi mai reduse, numărul lor depășind în prezent cca. 120 bucăți. Prelucrarea definitivă a tuturor datelor acestor documente este o muncă anevoioasă, care necesită timp îndelungat și o colaborare a Muzeului proprietar al albumelor

din Ungaria cu Muzeul Național al Banatului, la care am și fost invitați²⁴.

În ianuarie 1883 Kabdebó Gergely, notarul comitetului de organizare a aniversării, a lansat o circulară adresată membrilor Consiliului comitatens²⁵ în care comunica doritorilor condițiile participării cu fotografii în albumul aniversar (la acea dată se vorbește doar de unul singur!):

“*Stimate membru al comitetului comitatens [...]*

În cazul în care ați dori să acceptați această [invitație], atunci binevoiti a trimite, domnului Kapdebó Gergely, membru al comitetului comitatens, notarul conferinței, cel târziu până la 15 februarie anul curent, portretul (bust)[al Domniei voastre] conform modelului mai jos semnalat și 2 forinți pentru acoperirea cheltuielilor, iar în cazul în care ați dori și o medalie aniversară, încă un forint.

Portretul va fi admis numai în modelul/formatul carte de vizită și anume, cu înălțimea de 106 milimetri și până la lățimea de 65 milimetri.”

Presupunem că timpul relativ scurt pentru pregătirea unei imagini mulțumitoare (a celui reprezentat) a produs diferențele de timp în care se înscrie datarea portretelor invitaților. La rezeală au fost predate unele fotografii obținute cu altă ocazie, cu câțva timp în urmă. Alături de ele stau cele produse în decursul unei luni pe care, conform circularei, le aveau la dispoziție. Acest motiv ar sta și la baza apariției unor imagini provenite din centre foarte îndepărtate, ele probabil au existat deja de o vreme în posesia unora dintre cei portretizați. Verificarea litografiilor-reclamă de pe versoul cartoanelor sau a marcajelor tipărite în zona de jos a suportului, pe față, ne dezvăluie atelierul fotografic la care s-a apelat – în acel moment sau în urmă cu ceva timp, însă nu foarte îndepărtat de momentul festiv. Unele, pare-se, au fost obținute în studiouri fotografice budapestane (portrete ale parlamentarilor), alte câteva în capitala imperiului, la Viena, ori în renumite stațiuni de odihnă

²⁴ Dr. Lengyel Beatrix, șefa Departamentului de fotografii istorice din cadrul Muzeului Național Maghiar, mi-a pus la dispoziție până în prezent aprox. 120 de imagini pentru a fi studiate și pentru a încerca să stabilim biografia celor reprezentați. Volumul mare de informații, propus să fie adunat, trebuie dublat în viitor și de cercetarea artiștilor fotografi și a atelierelor fotografice, care au executat portretele. Pentru muzeul proprietar al albumelor obținerea acestor informații foarte complexe, legate de istoria fotografiei, par să constituie prioritate absolută.

²⁵ Documentul, constând într-o singură filă, se află în dosarul ce conține amintitul album roșu, cu semnăturile membrilor Consiliului. Ca dată figurează doar luna ianuarie 1883, fără specificarea zilei. ANRSJT, Fond fam. Ormós 131, dosar 214, f. 1.

(moșierii, marii afaceriști), dar întâlnim și câteva utilizate deja și cu alte ocazii, ele fiind prezente și în alte albume²⁶, ori preluate ulterior în diferite monografii tipărite pe la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului XX²⁷. De obicei, în mai rarele ocazii din perioada anilor 1870–1880, în cazul fotografierii, cel portretizat comanda mai multe exemplare din aceeași fotografie (ele fiind folosite ca adevărate “cărți de vizită”). În cazul de față întâlnim două astfel de exemple: fotografia lui I.S. Eisenstädter de Buziaș și a lui Deutsch Bernát de Hatvan, care poartă pe verso “recomandările” *manu propria* ale înfățișătorilor.

Pentru funcția de președinte al comitetului organizator al evenimentului atât de așteptat a fost ales căpitanul Ambrózy Béla, baron de Séden (1839–1911), un bun prieten al lui Ormós²⁸. În fruntea unei delegații acesta i-a înmănat sărbătoritului atât albumele, cât și “celelalte cadouri”, deschizând astfel șirul de vizite oficiale din acea zi al diferitelor grupuri de funcționari care, în funcție de programul bine stabilit, urmau să prezinte urările de bine și de sănătate în fața comitetului.

Majoritatea celor care își manifestau prin prezență fizică semnele de prețuire față de sărbătorit la acea dată figura în albumele de fotografii. Urmărind însemnările de pe câteva cartoane, observăm că avem de-a face cu o paletă foarte largă în ceea ce privește originea, națiunea, confesiunea

²⁶ În urmă cu câțiva ani domnul avocat Lazăr Gruneanțu din Timișoara a intrat în posesia unui album aniversar (incomplet) oferit în anul 1892 lui Szuló Ernő de Ivanócz, președintele Baroului de avocați din Timișoara, cu ocazia celebrării celor 25 de ani de avocatură (Pl. II. 4). În rândul fotografiilor cuprinse în album am putut regăsi câteva dintre cele care au figurat și în albumul Ormós, fotografiile executate cu cca. un deceniu în urmă repetându-se aici: ex. dr. Niamessny Gy., Rieger N., Cserepes F., Kisfaludy Zs., Reiner G., Korniss G. Mulțumesc d-lui L. Gruneanțu pentru că mi-a pus la dispoziție acest album.

²⁷ Ex. Szmidá Lajos, *Temes vármegyei Végvár (Rittberg) nagyközség multja és jelene*, Temesvár, 1901; *Idem, Temesvármegyei Vojtek nagyközség története*, Temesvár, 1902; *Idem, A Temesvár-gyárvárosi Millenniumi r.-k. templom története*, Temesvár, 1902; seria albumelor tipărite în jurul anului 1896 în care au fost prezentate personalitățile marcante din Banat, cu o scurtă biografie însoțită de fotografia bust a persoanei.

²⁸ Baronul Ambrózy Béla (moșierul din Giarmata), a fost ani îndelungați ofițer activ, dar și un foarte bun gospodar al moșiilor sale. Renumit apicultor, președinte al Uniunii Economice înființată la Timișoara în 1879, a reprezentat comitatul Timiș și moșia sa model din Giarmata la diferitele expoziții de agricultură și apicultură în regiune, la Viena și la Paris. A scris cărți și a ținut prelegeri pentru popularizarea apiculturii. Mai târziu a fost ales parlamentar în cadrul Partidului Liberal în Parlamentul Ungariei, a militat pentru organizarea structurilor de igienă și Cruce Roșie în cadrul armatei. A deținut numeroase distincții și medalii.

sau ocupația celor fotografiați. Dacă ne-am apropiat statistic de imagini (doar de cele deja cunoscute nouă, aflate pe site-ul muzeului) am putea concluziona că cei mai mulți au fost membri ai Societății de Istorie și Arheologie din Sudul Ungariei, fondată în 1872 de Ormós Zsigmond. Un număr considerabil dintre ei au fost membrii Partidului Liberal, numele lor putând fi reîntâlnit frecvent în presă în preajma alegerilor. Foarte mulți au îndeplinit sarcini de notar, ei probabil au fost în contact cu ilustrul sărbătorit cu câțiva ani în urmă, pe când și el ocupa o asemenea funcție.

Sunt prezenți aproximativ toți parlamentarii din comitat (Frölich Gusztáv, Kráľitz Béla, un prieten intim și devotat, apropiat al lui Ormós, Bíró György, Missits János/ Ioan Missits, dr. Gáll József/ dr. Iosif Gal etc.), dar este relativ mare și numărul avocaților (dr. Csurgó Soma, Gyika Imre, Kisfaludy Kálmán, Kostyál Antal, Korniss Géza, Bessenyei Ferenc etc.) și al funcționarilor aflați în fruntea sedriilor orfanale din orașele comitatului, subordonate administrației comitatului (Csapó Géza, Cserny Márk, Deschán Achill, Kosáriu Miklós/ Coșariu Nicolae, Kovacsics Gyula, Karagyéna Miklós etc.). Au ținut să apară în aceste albume și proprietarii de pământ, moșierii mari, dar și unii mai modești. În rândurile lor întâlnim foarte mulți prieteni apropiați ai comitetului (Fodor Péter din Parța, Görgey Gyula din Mașloc, Lázár Ernő din Lipova, Lazarovits Bazil din Srediștea Mare, Rieger Bálint din Kudric etc.), dar îi remarcăm și pe reprezentanții liberalilor sau șefii filialelor Partidului Liberal din Timiș. Îi regăsim printre ei și pe unii dintre marii afaceriști activi în regiune, cei care în acest fel au ținut să demonstreze considerația lor față de comite (Biach Mór, Baiersdorf Adolf – ambii interesați în industria lemnului, exploatarea pădurilor și transportul de lemne prelucrate către România; fabricanții Deutsch Bernát de Hatvan, bancher și mare filantrop; Hatvany-Deutsch Sándor, fondator de fabrici etc.). Numărul imaginilor este sporit de portretele preoților (catolici, greco-catolici, mai puțini ale celor ortodocși), de cele mai multe ori numele lor se regăsește în lista membrilor Societății de Istorie, dar apar și cei care frecventează Societatea de Științele Naturii. Cazul acestora este similar cu cel al medicilor din întreg comitatul Timiș (Kozáry János, dr. Haymann Gusztáv, Szmolay Vilmos, dr. Frank János, dr. Breuer Ármin, dr. Kuktay Sándor, cel din urmă prieten apropiat, un partener al călătoriilor lui Ormós în Italia). O categorie mai mică o constituie acei bărbați, de altfel apropiați colaboratori ai comitetului, care sunt socotiți a fi francmasoni

(Frölich Gusztáv, Radnay Károly, Dölle Gyula) și a căror prezență – de obicei – nu era foarte agreată de preoțime.

Este interesantă apariția bărbaților proveniți din comunitățile românești: deseori ei apar îmbrăcați în haine cu caracter popular, de sărbătoare. Sumanele albe, la modă în vremea respectivă, tipice pentru această categorie, aspectul exterior – accentuat cu mândrie – al purtătorilor lor subliniază apartenența lor etnică. În cazuri mai frecvente, aceștia au recurs și la semnarea grijulie, pe fața ori versoul cartoanelor, a numelor lor, urmată de funcția cu care se puteau mândri (*Brebán Juon giládi lakos*/Ioan Breban, locuitor din Ghilad; *Gaitza Trifon, giládi jegyző*/Trifon Gaița, notar din Ghilad; *Bozanciu Simon körjegyző Krusiczán*/Bozanciu Simion, notar de circa la Krușița; *Diminyesku Nika, csákovai lakos, törvénybíró és megye bizottsági tag*/Nica Diminescu, locuitor din Ciacova, jude și membru al comitetului comitatens; *Csárnic Péter csákovai lakos, megyebizottsági tag*/posibil de origine sârbă: Petar/Petru Čarnić, locuitor din Ciacova, membru al consiliului comitatens etc.). Numele lor trecut pe verso cu cerneală (de vreun cercetător târziu?), cu ortografia maghiară, doar la pronunțare trădează originea română sau sârbă a reprezentatului (ex. *Mojsze Nisztor*/Moise Nistor, *Pecskán Trifon*/Trifon Pecican, *Gaitza Trifon*/Trifon Gaița, *Kuttera Illés*/Ilie Cutera, *Kosáriu Miklós*/Nicolae Coșariu etc.).

În general, participanții la cele două albume au urmat instrucțiunile adresei lansată de invitația-circulară: marea majoritate a imaginilor redă trăsăturile lor fizice înfățișându-i în portrete bust, în fața unor fundaluri neutre, în culori roșcate (sepia). Nu există o punere în pagină total uniformă, unele busturi sunt de fapt personaje văzute până la mijloc, însă, per ansamblu, nu pot fi stabilite diferențe deranjante. Totuși, în lotul de 120 de fotografii există unele total diferite. Câteva persoane au trimis fotografii în care ei sunt înfățișați “siluetă întreagă”, de obicei șezând în studiourile elegante ale renumiților artiști fotografi din acea vreme (baronul Ambrózy Lajos, fotografie realizată la Berlin; Glasz János, casierul comitetului organizator al sărbătorilor aniversare, el participă cu o frumoasă imagine întreagă, șezând în fotoliu, obținută în elegantul atelier foto din Timișoara, la J. Milliot; preotul Kuttera Illés/Cutera Ilia în îngrijite/aranjate haine preoțești, aflat în fotoliu într-un studiu din Reșița).

Printre membrii Consiliului au figurat și persoane originare din comunitățile sârbești (Despinitz János, Dorics Szvetozár, Gerdánovics

Sándor, Gerdánovics György, Krsztics Lázár etc.), unii reprezentanți ai așezărilor cu populație majoritar germană (Braumüller Emil, distinsul farmacist din Deta, Henny Sebestyén, prepozitul de la Jamul Mare, Reimholz József, primarul orașului Vinga²⁹ etc.), dar și câțiva funcționari și avocați armeni (Jakabffy Pál, Hollósy Gyula, Kapdebó Gergely, Mály István, Karagyéna Miklós, Verzár Márton).

Cartoanele suport ale fotografiilor oferă o amplă bază de date pentru urmărirea evoluției atelierelor de fotografii din Banat. Deși, cum am amintit, există și imagini realizate de nume sonore din domeniul artei fotografiei din acea vreme, precum renumiții fotografi Ede Ellinger, Klösz Károly sau “profesorul” Koller Károly, producătorii unor deosebit de clare și fin retușate portrete din epocă, totuși, majoritatea participanților la album a apelat la specialiștii din propria lor zonă de activitate. Astfel, printre cele 30 de ateliere numărate în primul și 14 ateliere în cel de-al doilea album, întâlnim un mare număr de studiouri fotografice bănățene, existente între anii 1870–1883. Litografiile de pe versoul cartoanelor delimitează în timp și momentul nașterii imaginilor. Cel obținut de ex. în atelierul lui L[azar] Letzter sigur nu a putut fi executat de el în anul 1883 la Timișoara, deoarece fotografu – până atunci asociat cu Basil Danilović, un alt renumit artist fotograf din Timișoara, încă la finele anului 1878 cedase acestuia din urmă firma și a părăsit orașul. Iar noul proprietar al studioului costisitor și luxos amenajat a început să utilizeze doar propria reclamă pe cartoane. Nici impresionanta imagine a lui Glasz J. nu provine din perioada anilor 1880. Verso-ul cartonului care îl amintește pe fotografu Julius Milliot dezvăluie și perioada anilor când modelul ar fi putut călca în atelierul acestuia: înainte de anul 1869 (anul de deces al lui J. Milliot) sau în următorii doi-trei ani, când văduva fotografu s-a străduit să continue afacerea.

²⁹ Orașul Vinga, aflat în plin avânt economic a reprezentat localitatea preferată de Ormós: deseale sale deplasări oficiale l-au familiarizat cu problemele localității, la care întotdeauna căuta o rezolvare promptă. A legat foarte multe prietenii trainice cu oamenii de acolo. Poate astfel se explică numărul mare al consilierilor din Vinga care își demonstrau loialitatea față de el prin participarea la aceste albume. Comunitatea din Vinga a organizat în anul următor o serie de evenimente oficiale închinat lui Ormós (tot cu ocazia sărbătoririi jubiliare de 50 de ani a ocupării funcțiilor publice) în cadrul cărora și ei i-au comandat pictorului timișorean János Wälder portretul în ulei al comitelui “în mărime naturală”, care a fost dezvelit în Sala de consiliu al orașului lor. *Délmagyarországi Közlöny*, nr. 202, 31 august 1894, 2–3. Din păcate, portretul a dispărut la finele anilor 1980.

Se regălesc pe aceste versouri-document numele unor foarte apreciați artiști fotografi din regiune: Carl Suppan, Fridolin Hess, atelierul asociaților Hess și Kossak, Basil Danilović etc. din centrul Timișoarei, Julius Milliot, I. Boživoj Paul și Anton Knirsch din Timișoara-Fabric etc. Se înscriu în rândul cunoscuților și Franz Aberle din Biserica Albă, Rechnitzer János din Neusatz (Novi Sad), Stevan Jovanovits din Vârșeț (majoritatea portretelor înscrise în oval îi aparține), sau arădenii Auerbach Miksa, Kozmata Ferenc, Ravasz Imre, Frații Weiss. Este reprezentat și atelierul din Lipova prin fotografii Josef Helfrich, cel din Lugoj prin Rudolf Kossyna, cel din Ciacova prin Alois Pökh, cel din Reșița prin Mayer Sándor, iar din Oravița Wozny L. etc. Nefiind procesate, digitalizate încă toate portretele conținute de cele două „volume”, neavând la dispoziție toate informațiile purtate de aceste cartoane, în lipsa unei coroborări cu alte surse de date importante, nu putem considera că este momentul să conturăm dezvoltarea istoriei fotografierii bănățene din jurul anilor 1880, deși reclamele litografiate ale cartoanelor – care se mai schimbau în timp, denotând mutarea sau preluarea poate a aceluiași atelier de către un alt artist – oferă prețioase informații pentru o cercetare mai completă în viitor.

Cele două albume publicate cu informații mult mai complete în anul 1984³⁰, decât cele oferite de destinatarul lor (Ormós) în 1888, încep să-și dezvăluie secretele în privința reprezentării „vârfulor societății” bănățene din preajma anului 1880.

Obiceiul oferirii unor astfel de cadouri oficiale a continuat până către sfârșitul secolului al XIX-lea. Deseori aflăm de existența lor doar din anunțuri de presă, din publicarea unor inventare de muzeu, din menționarea unor colecționari particulari care au reușit să salveze o parte (poate chiar dezmembrată) din ele. Altele, executate în zona Banatului, pentru diferite ocazii aniversare au părăsit teritoriul nostru apărând din când în când în muzeele și colecțiile particulare din Ungaria sau Germania.

Un fericit caz de o astfel de piesă oficială, luxoasă, păstrată din această perioadă, îl reprezintă albumul închinat primarului Timișoarei, Telbisz Károly (1854–1914), de către Consiliul orașului cu ocazia căsătoriei sale cu Etelka Vargics în anul 1885. Această piesă a ajuns în Muzeul Național al Banatului, însă cercetarea ei ridică și mai multe probleme, deoarece persoanele fotografiate nu sunt identificate prin semnătură sau prin

marcarea funcției deținute, azi fiind doar niște „ilustri anonimi”.

La distanță de zece ani de la sărbătorirea comitetului în 1883, tot în presa locală a apărut descrierea unui eveniment în cadrul căruia este amintit un „*splendid album confecționat dintr-o minunată piele albă de chagrain*”, ce purta un înscris auriu pe copertă. Dedicat inginerului șef dr. Menczer Rezső, care se pensionase după treizeci de ani de activitate la Societatea de sistematizare a apelor Timiș-Bega, albumul de fotografii conținea portretele întregului personal de specialitate al Societății, de la toate filialele sale³¹. Nu cunoaștem nici soarta acestui cadou oferit inginerului. E posibil ca albumul să fi fost păstrat în familie.

Veritabile opere de artă ale legătorilor de carte combinate cu cunoștințe de bijutier sunt și cele două albume de mari dimensiuni dedicate de oficialii Uzinelor Reșița șefului lor, Georg Scheda, cu ocazia aniversară: împlinirea a 40 de ani de activitate ai acestuia. Publicată și pe internet de cercetătoarea dr. Livia Magina³² de la Muzeul Banatului Montan (instituție în proprietatea căreia au intrat piesele), imaginea excelentă a celor două albume-bijuterii, realizate în 1892 și 1895, încântă ochii privitorului.

La începutul secolului XX se pare că s-a renunțat la oferirea unor astfel de dovezi artistice de loialitate în cadrul evenimentelor jubiliare ale funcționarilor. Fotografia renunță să mai reprezinte o piesă unicat sau rară. Albumele oficiale încep să își îmbogățească conținutul cu imaginile inedite ale unor peisaje sau importante realizări arhitecturale. Piesele de acest gen – puțin mai modeste în privința aspectului exterior și a mărimii – își mai „salvează existența” transformându-se în albume mai intime, de familie, în păstrători ai portretelor unor membri de familie pentru care nu s-a mai impus fotografia în tipul de format „carte de vizite”.

³¹ *Délmagyarországi Közlöny*, nr. 100, 2 mai 1893, 3.

³² Livia Magina, *Toți oamenii StEG-ului*: <https://evenimentemuzeale.ro/eveniment-cultural/resita-obiectul-lunii-iulie-2021-la-muzeul-banatului-montan>

³⁰ Articolul amplu al cercetătoarei dr. Szakács Margit, *op. cit.*

1

2

Pl. I. 1. Max von Schmaedel, Vanitas, pictură fotografiată de Basil Danilović, Timișoara (Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean Timiș; foto Milan Șepețan). / *Max von Schmaedel, Vanitas, painting photographed by Basil Danilović, Timisoara (The National Archives of Romania, Timiș County Service; photo by Milan Șepețan); 2.* Pinacoteca muzeului timișorean (fotografie din anul 1928), în colțul din dreapta sus lucrarea mare a pictorului Max von Schmaedel, Vanitas, în ramă originală. Clișeu din fototeca Muzeului Național al Banatului. / *The Museum Art Gallery (the Pinacotheca) in Timișoara (a photograph from 1928), in the upper right corner the large work of painter Max von Schmaedel, Vanitas, in the original frame. A cliché from the photo archive of the National Museum of Banat.*

Pl. II. 1. Albumul aniversar I. S. Eisenstädter, coperta din față. / I. S. Eisenstädter, anniversary album, the front cover. 2. Albumul aniversar I. S. Eisenstädter, coperta din spate. / I. S. Eisenstädter, anniversary album, the back cover. 3. Fila cu semnături din albumul I. S. Eisenstädter. / Signature sheet from the album of I. S. Eisenstädter. 4. Albumul aniversar oferit de colegiul avocaților lui Szuló Ernő de Ivanócz, președintele Baroului de avocați. Coperta din față (în stare de conservare precară). / Anniversary album offered by the Bar Association to Szuló Ernő of Ivanócz, the president of the Bar Association. The front cover (in poor state of preservation);